

K OTÁZKE KVALITY

MICHAL SUCHÝ

S pojmi kvality a kvantity sa stretávame veľmi často, a to tak v každodennom živote ako aj v literatúre rôznych vedných disciplín. Význam týchto pojmov nie je však jednoznačný. Popri používaní pojmu kvality vo filozofickom zmysle čiže ako kategórie, ktorá vyjadruje rôznorodosť, diferencovanosť hmoty, používa sa ešte pojem kvality v zmysle účelnosti, osožnosti určitých vecí pre človeka. Hovorí sa napríklad o dobrej alebo zlej kvalite nejakého výrobku. Tu je zrejmé, že pojem kvality sa používa v zmysle užitočnosti nejakého výrobku pre človeka, pričom kritériom lepšej alebo horšej kvality je lepšia alebo horšia použiteľnosť, osožnosť pre človeka. Synonymum pojmu kvality v uvedenom zmysle je pojem akosť.

Pokiaľ ide o kvantitu, v tomto prípade nie je taký veľký rozdiel medzi kvantitou ako filozofickou kategóriou a kvantitou používanou v zmysle množstva vôbec, hoci tieto dva významy pojmu kvantity sa tiež nemôžu stotožňovať. Ide totiž o to, že kvantita ako filozofická kategória nadobúda svoju zvláštnosť vo vzájomnom vzťahu s filozofickou kategóriou kvality, o čom sa v krátkosti zmienime ďalej. Treba tiež dodať, že filozofická kategória kvantity nevyjadruje iba množinu určitých vecí a javov, ale vyjadruje aj najrozličnejšie vzťahy v rôznych formách pohybu hmoty.

V literatúre (najmä filozofickej) sa ďalej používa pojem sekundárnej kvality, alebo iný pojem toho istého významu, pojem zmyslovej kvality. Ide tu o kvalitatívne označenie našich pocitov, ktoré sú výsledkom bezprostredného pôsobenia určitých hmotných procesov na naše zmyslové orgány, ako napr. pocit rozličných farieb, chutí atď. a ktoré iba samým veciam a javom o sebe mimo subjektu nemôžeme pripisovať. Nie je našou úlohou riešiť problém vzťahu subjektu a objektu, no vychádzame z poznatkov teórie odrazu, že každý odraz v našom mozgu, či už ide o pocity, vnemy alebo aj o najvšeobecnejšie filozofické kategórie, je aj objektívny aj subjektívny. Objektívny v tom, že jeho obsah je spôsobený objektívnymi procesmi hmoty, subjektívny v tom, že sa odráža a vyjadruje — poznávacím subjektom — človekom. Práve na základe tohto poznatku môžeme povedať, že „každý vedecký pojem je aj konštrukciou myšlienky aj odrazom bytia“.¹ Toto sa týka aj našich pocitov, vnemov atď.

Všetky naše pocity, vnemy, predstavy a pojmy sú odrazom objektívnej skutočnosti, ale nie sú absolútne adekvátne tejto skutočnosti. To, čo máme zaregistrované v našom mozgu o veciach a procesoch, nemôžeme stotožniť so samotnými vecami a procesmi, nemôžeme povedať, že veci a procesy sú absolútne o sebe také, aké sú naše pocity, vnemy a pojmy o týchto veciach a procesoch. Keby to tak nebolo,

¹ S. L. Rubinstein, *Bytie i soznaniye*, Moskva 1957, 45.

tak by fakticky nemohol jestvovať ani proces poznávania, pretože tento predpokladá, že naše predstavy o veciach sa nestotožňujú absolútne adekvátne so samotnými vecami. Treba pripomenúť, že tu nejde len o netotožnosť našich predstáv so samotnými vecami v zmysle historickej podmienenosti, ale aj v zmysle psychickom, t. j. v tom, že veci a javy nie sú o sebe také, aké sú počitky a vnemy vyvolané nimi v našom mozgu. Je tiež určitý rozdiel, pokiaľ ide o subjektívnosť pocitov a vnemov na jednej strane a pojmov na druhej strane. Pocity sú bezprostredné odrazy v našom mozgu a možno o nich hovoriť len, keď je človek v bezprostrednom styku so skutočnosťou. Pojmy nie sú bezprostredným odrazom skutočnosti, vznikajú na základe zmyslových dát. Pri pojmovom poznávaní sa stráca na názornosti na rozdiel od bezprostredného vnímania vonkajšieho sveta. V tom zmysle sa musí riešiť aj objektívnosť aj subjektívnosť zmyslových kvalít. Nás teraz nezaujíma otázka, či určitá farba jestvuje o sebe mimo subjektu — takou ako sa javí našim zmyslom — ale zaujíma nás otázka, či našim kvalitatívne rôznym pocitom zodpovedajú aj kvalitatívne rôzne veci a javy. Na túto otázku môžeme z hľadiska dialektického materializmu odpovedať iba jednoznačne, že naše kvalitatívne rôzne pocity sú odrazom kvalitatívne rôznych vecí a javov. Ak by to tak nebolo, bolo by nevysvetliteľné, prečo napríklad určitá dĺžka elektromagnetických vĺn spôsobuje takú farbu a iná dĺžka inú farbu. Ak by medzi intervalmi určitých dĺžok vĺn nebola kvalitatívna diferencovanosť, v tom prípade by nemohla jestvovať ani kvalitatívna diferencovanosť našich pocitov. Ignorovaním tohto faktu by sme nevyhnutne museli pripustiť iba kvantitatívnu diferencovanosť niektorých fyzikálnych procesov, čo v konečnom dôsledku vedie k paradoxu.

Z procesu poznávania sa vyvodzuje aj iný dôsledok. Pretože objektívna realita je nám daná v pocitoch, je tendencia niekedy stotožňovať kvalitu s obsahom našich pocitov. Bezpochyby, kvalitatívna rozmanitosť hmoty spôsobuje kvalitatívnu rozmanitosť pocitov, avšak nemožno stotožniť kvalitatívnu rozmanitosť pocitov s kategóriou kvality. Podľa toho by sme mohli vyvodzovať, že kvalitatívna rozmanitosť vonkajšieho sveta sa odráža v našom mozgu hlavne vo forme pocitov a vnemov. K takémuto chápaniu kvality sa často dochádza na základe Leninovho citátu, ktorý Lenin vypísal z Feuerbacha a v ktorom sa hovorí, že „Kvalita a počitek (Empfindung) je jedno a totéž.“² Nebudeme tu rozoberať, nakoľko je správne odvolávať sa na tento citát pri riešení daného problému, no domnievame sa, že kategóriu kvality, ako ju dnes chápe dialektický materializmus, nemôžeme stotožňovať s našimi pocitmi. Taktiež sa nedá pri poznávaní kvalít pripisovať zmyslovému poznávaniu prevládajúci význam. Takýto prístup k skúmaniu otázky kvality by nevyhnutne viedol k zjednodušeniu kvalitatívnych rozdielov objektívneho sveta. Nazdávame sa preto, že A. Kolman sa dopúšťa určitej nesprávnosti, keď sa pokúša definovať kvalitu, pokiaľ ide o jej gnozeologickú stránku, pomocou zmyslového poznávania. A. Kolman píše: „Kvalita je taká objektívna podstatná určenosť hmotnej veci (alebo procesu), ktorá majúci základ v nej samej, prejavuje sa radom vlastností a vzťahov danej veci k iným veciam a je poznávaná bezprostredne predovšetkým zmyslovými orgánmi alebo ich predĺžením.“ A o niečo ďalej pokračuje: „Pri procese poznávania kvality je však zmyslové poznávanie základným a rozumové poznanie je mu podriadené.“³ S prvou časťou určenia kvality, ako ho podáva Kolman, možno len súhlasiť. Pokiaľ však ide o druhú časť určenia a tiež ďalšiu vetu, kde sa hovorí o gnozeologickej strán-

² V. I. Lenin, *Filosofické sešity*, 207.

³ A. Kolman, *Filosofický časopis ČSAV*, 1957, 3, 442.

ke kvality, je sotva opodstatnené pripisovať pri poznávaní kvalitatívnych rozdielov vo vonkajšom svete zmyslovému poznávaniu nadriadený význam. Je nesporné, že človek už zmyslami postihuje kvalitatívnu rozmanitosť sveta, no vo vedeckom poznávaní sa neopiera prevažne o zmyslové poznatky, ale rovnako o poznatky získané abstraktným poznávaním. Veď ak určujeme kvalitu ako podstatnú určenosť veci alebo javu, potom — ako to vyplýva z teórie poznania, musíme pripustiť, že poznanie podstatnej určenosti sa uskutočňuje nie hlavne zmyslovým, ale predovšetkým abstraktným poznávaním. Chemický prvok alebo určitú spoločenskú formáciu neurčujeme iba tým, čo sme získali o nich zmyslovým poznaním, ale rovnako takými poznatkami, ktoré sme nadobudli dlhým procesom abstraktného myslenia. Nazdávame sa, že téza o nadradenosti zmyslového poznávania pri poznávaní kvalitatívnych rozdielov vecí a javov je jednostranná a vedie k zjednodušeniu samotnej skutočnosti. Kategória kvality vyjadruje preto nielen zmyslami poznanú skutočnosť, ale skutočnosť poznávanú v celom procese poznávania. Je všeobecnou filozofickou kategóriou, ktorá vyjadruje nekonečnú kvalitatívnu rozmanitosť hmoty.

Obsah kategórií kvality a kvantity, i keď sa používajú vo všetkých vedných disciplínach i v praktickom živote, nie je jednoznačne určený. Tento nedostatok v používaní spomínaných kategórií je hlavným problémom, ktorý vyplýva z ťažkosti ich definovania. Bežne čítame alebo počujeme, že tá alebo ona vec sa kvalitatívne odlišuje od inej veci. Keď si však položíme otázku, čo vlastne znamená kvalitatívna odlišnosť, často na ňu takmer nenachádzame odpoveď. Pochopiteľne nemáme na mysli laika, ale človeka, ktorý pracuje v danom odbore. Hoci je pravda, že pri jednotlivých veciach alebo javoch môžeme dosť jednoznačne zodpovedať o kvalitatívnej odlišnosti jednej veci od druhej, v mnohých prípadoch narážame na ťažkosti. Ako príklad môžeme uviesť problém určenia druhu v biológii. Otázka, čo môžeme pokladať za druh a čím ho môžeme vymedziť, nie je dodnes vyriešená. Je samozrejmé, že určenie druhu v biológii je predovšetkým úlohou samotnej biológie. Filozofia nemá prostriedky na riešenie tohto problému. Úlohou filozofie v danom prípade je pomôcť jednotlivým vedám tými svojimi kategóriami, s ktorými pracujú aj ony, ale ktoré nemôžu rozpracovávať. Toto platí aj o kategóriách kvality a kvantity.

V príručkách i v iných prácach marxistickej filozofie, ktoré pojednávajú o kategóriách kvality a kvantity, je veľká časť venovaná kvalitatívnemu a kvantitatívnemu prechodu, kvalitatívnym skokom atď. Samotnému určeniu kvality a kvantity sa venuje veľmi málo miesta. Okrem definícií sa obyčajne uvádzajú ešte nejaké príklady z jednotlivých oblastí vied a politického života, čím sa určenie týchto kategórií končí. Obmedziť sa však len na definíciu kategórií môžeme len v náučnom slovníku, prípadne v menších filozofických príručkách. Vo väčších učebniciach a v článkoch k tejto problematike je potrebné zaoberať sa povahou týchto kategórií hlbšie.

Hoci určovania kvality a kvantity sú rozličné, v podstate sa však od seba veľmi málo odlišujú. Napríklad M. M. Rozental v knihe *Marxistická dialektická metóda* určuje kvalitu ako „... určenosť predmetu, ktorá je spätá s týmto predmetom a vyjadruje jeho odlišnosť od iných predmetov“. V Alexandrovovej učebnici sa definuje kvalita ako „... vnútorná určenosť, ktorá je vlastná predmetom a javom; je organická jednota vlastností, príznakov, zvláštností, ktoré oddeľujú daný predmet alebo jav od iných predmetov a javov“. Tieto a im podobné určenia kvality sa stretávajú u niektorých autorov s kritickými poznámkami. My sa však domnievame, že kritické pripomienky takýchto určovaní kvality sú opodstatnené iba čiastočne. Sú

pravdivé potiaľ, pokiaľ niektoré práce o týchto kategóriách ostávajú len pri tomto určení a nejdú ďalej, aby ukázali, čím je kvalitatívna určenosť určitého predmetu spôsobená.

Pri analýze kvality a kvantity vychádzame z predpokladu, že hmota je nekonečne diferencovaná a mnohotvárna. Je pochopiteľné, že tento predpoklad vyvodzujeme z konkrétnych poznatkov jednotlivých vied, takže nie je apriórny. Veci a javy v nekonečnej rozmanitosti vzájomne na seba pôsobia a tak jestvujú vo svojej rozmanitosti, vo vzájomnom pôsobení a tým vo vzájomnej jednote. Materiálna jednota vecí a javov tiež predpokladá, že veci a javy môžu byť navzájom rozličné a protikladné. V ich rozmanitosti je rozličnosť stupňovitá. Jestvujú veci a javy, ktoré sú si v niektorých vlastnostiach bližšie a v niektorých vzdialenejšie. Keď v procese poznávania skutočnosti relatívne ohraničujeme určité veci od iných vecí, tak takýto postup je možný len preto, že tieto veci sú mimo nás a navzájom sa odlišujú. Už pri jednoduchom vymedzení a relatívnom ohraničení vecí, s ich vlastnosťami určujeme individuálnosť vecí od prostredia, čiže vyjadrujeme ich podobnosť a rozdielnosť. Vec takto odlišujeme od iných vecí prostredníctvom svojich vlastností, ktoré nám ukazujú, čím sa veci navzájom líšia. Každá vec môže jestvovať len ako určitá vec. Vec bez určenia nejestvuje. Ale každé také určenie veci, ktorým sa stáva práve tou vecou a nie inou, je kvalitatívne určenie čiže kvalita veci. Kvalitatívne určenie nám v danom prípade vyjadruje špecifičnosť a konečnosť danej veci. Keď stratí určitá vec jednu kvalitatívnu určenosť, stráca svoju existenciu a mení sa na inú vec s inou kvalitatívnou určenosťou. Po tejto stránke sa definuje kvalita ako taká určenosť veci, ktorá robí vec tou a nie inou. Podľa nášho názoru toto určenie kvality nie je nijaká hra slov. Takéto určenie je najvšeobecnejšie vyjadrenie kvalitatívnej rozličnosti vecí a javov tak v prírode ako aj v spoločnosti. Konkrétnu odpoveď na otázku, čím sa niektorá vec líši od inej veci, môže dať len konkrétna vedná disciplína, a to vymenovaním jednotlivých vlastností, ktoré získala poznaním o určitej veci.

Bolo by nesprávne žiadať od filozofie konkrétne určenie jednotlivých kvalít. Na takéto určenie filozofia nemá prostriedky. Pravda, vedci pri riešení niektorých všeobecných teoretických problémov jednotlivých vied sa nevyhnutne dotýkajú filozofických otázok kvality a kvantity. Keďže však neovládajú, prípadne aj ignorujú tento metodologický problém, dochádzajú často k nesprávnym teoretickým záverom. Filozofia napríklad nemôže určiť kvalitatívny rozdiel medzi jednotlivými fyzikálnymi formami pohybu hmoty v ich konkrétnosti, no nerešpektovanie zákona kvality a kvantity vedie niektorých filozofov a fyzikov k metafyzickým a tým aj idealistickým dôsledkom. Napríklad popieranie determinizmu niektorými filozofmi a vedcami sa opiera o ten nesprávny metodologický postup, ktorý spočíva v tom, že determinizmus, ako sa chápal v klasickej fyzike, snažia sa prenášať na fyzikálne procesy všeobecne. Pretože všade takúto formu determinizmu nenachádzajú, popierajú determinizmus vôbec.

Na druhej strane filozofia neostáva len pri konštatovaní kvalitatívnej rozmanitosti hmoty. Marxistská filozofia sa musí zaoberať aj príčinami vzniku, jestvovania a zanikania kvalít. Musí skúmať, čím je spôsobená kvalita určitej veci. Z tohto hľadiska je potom uvedené určenie kvality neúplné, mohli by sme povedať, že iba konštatuje kvalitatívnu diferencovanosť hmoty, ale neukazuje, prečo určitá vec je kvalitatívne odlišná od inej veci.

Podatť však všeobecnejšie určenie kvality znamená najprv preskúmať okolnosti a príčiny, za ktorých jestvuje určitá kvalita. Tým, že konštatujeme kvalitatívnu

odlišnosť vecí, neodpovedáme ešte na otázku, či sú kvality stále alebo menlivé, či jednotlivé veci môžu mať viac kvalít, aký je vzťah medzi jednotlivými kvalitami atď. Podľa nášho názoru je veľmi dôležité, aby sme sa zaoberali predovšetkým otázkou, či sú veci kvalitatívne určené samy o sebe, alebo či ovládajú také kvality len preto, že sú vo vzťahu k iným veciam.

Materiálnosť sveta určuje jeho jednotu. Keď je však svet jednotný a zároveň kvalitatívne a kvantitatívne diferencovaný, je pochopiteľné, že jednotlivé veci a javy nie sú medzi sebou ľahostajné, ale musia jestvovať vo vzájomnom pôsobení. Ak by to tak nebolo, potom by jednotlivé veci a procesy neboli medzi sebou späté, nemohli by prebiehať zákonite a teda neboli by ani pre človeka poznateľné. Taký predpoklad by bol v rozpore s celou doterajšou ľudskou poznávajúcou a vonkajší svet pretvárajúcou činnosťou. Vedy a vedecká filozofia dokázala, že spojitosť a vzájomná podmienenosť javov a vecí je všeobecne platným princípom. Ak je vzájomná podmienenosť medzi vecami a javmi nevyhnutným všeobecným princípom, znamená to, že hovoriť o veci alebo nejakom jave o sebe môžeme len relatívne. Každá vec a jav jestvujú len vo vzájomnom pôsobení s inými vecami a javmi. Každá vec a jav sú zapojené do svojho prostredia, čiže do vonkajšieho sveta, nekonečne mnohými vzťahmi. Vzájomné pôsobenie vecí s vonkajším svetom však vôbec neznamena, že všetky vzťahy sú pre danú vec rovnako dôležité. Podstatné vzťahy sú iba niektoré. Ostatné vzťahy pre jestvovanie danej veci majú veľmi malý význam, prípadne ich význam je natoľko malý, že sa fakticky rovná nule. Preto keď hovoríme o vzájomnom pôsobení medzi vecami, tým myslíme iba také vzájomné pôsobenia, ktoré pre danú vec majú existenčný význam, po narušení ktorých vec prestáva byť tou vecou, ktorou pred tým bola. Vec zapojená do vonkajšieho sveta množstvom rôznych vzájomných pôsobení má aj veľa kvalít. Môžeme hovoriť, že každá vec má množstvo kvalít (ba možno povedať, že nekonečné množstvo kvalít, ale takýto predpoklad je realizovateľný len v nekonečnom čase a priestore). Napriek množstvu kvalít pre určitú vec v určitom vzťahu je dôležitá len určitá kvalitatívna určenosť.

Keďže každá vec má viac kvalít, potom vec nie je niečo jednotvárne a nie je ani len tým, čím je svojou vlastnou štruktúrou v sebe, ale svojou štruktúrou sa v rozličných vzájomných vzťahoch prejavuje rozlične. Pri chápaní vzájomných vzťahov vzniká často nedorozumenie, ba dokonca je tendencia obviňovať ľudí v tomto smere z pozitivizmu.

Z hľadiska dialektického materializmu je pochopiteľné, že vzťahy samy o sebe nemôžu jestvovať, ale jestvujú iba medzi vecami a javmi, pritom tieto vzťahy sú vzájomné. Pre nás však lepšie vyhovuje výraz vzájomné pôsobenie, pretože tento vyjadruje jednoznačne dynamičnosť, zatiaľ čo vzájomné vzťahy môžeme chápať aj ako statický pomer medzi určitými vecami.

To, že každá vec, keď sa aj prejavuje vo viacerých kvalitách, neznamena, že vždy všetky kvality sú v rovnakej rovine pre túto vec. Niekedy pre určitú vec je dôležitá len niektorá kvalitatívna určenosť, zatiaľ čo iné kvalitatívne stránky majú len druhoradý význam a vystupujú ako negované momenty v tejto veci. Napríklad človek je živý tvor, ktorý vyrába. Toto určenie je pre človeka podstatné ako pre spoločenskú bytosť. Okrem toho človek je aj živočích a taktiež sa môže skúmať aj po stránke chemickej, ba môže sa chápať ako vec, ktorá váži toľko a toľko a môže hrať úlohu závažia, pričom od všetkých ostatných vlastností možno odhliadnuť. Je však jasné, že človeka robí človekom jeho spoločenská stránka, to jest schopnosť vyrábať, čím sa líši od všetkých ostatných živých bytostí. Vidíme teda, že kvalita a vec sú len v určitom zmysle totožné, vcelku sa však nekryjú. Používaním pojmu veci vlastne vy-

jadrujeme hlavnú kvalitu tejto veci, čiže je to to isté, ako by sme hovorili o kvalite. Pri analýze veci sa nevyhneme používaniu pojmu vlastnosť. Rozdiel medzi pojmom kvalita a vlastnosť sa chápe niekoľkoznačne. Stretávame sa s používaním pojmu vlastnosť v takom zmysle, kde sa vlastnosť chápe širšie ako kvalita. Hovorí sa napríklad, že masa je vlastnosťou hmoty a táto vlastnosť, teda masa, sa prejavuje v rozličných kvalitách. Opačný význam pojmu vlastnosť sa pripisuje, keď sa chápe iba ako stránka nejakej kvality. Niekedy sa vyskytuje aj prípad, že sa vlastnosť stotožňuje s kvalitou. Podľa nášho názoru takáto nejednoznačnosť v používaní týchto pojmov vyplýva z ich relatívnej povahy. Jasnejší rozdiel medzi vlastnosťou a kvalitou vyplynie z ďalšieho skúmania otázky. Tu si však povieme, že kvalita vystupuje vo vzťahu k vlastnostiam ako celistvosť, čo znamená, že každá kvalitatívna určenosť sa určuje cez určité vlastnosti. Vlastnosť nám vyjadruje jednotlivé stránky kvality. Keby sme skúmali otázku hlbšie, zistili by sme, že vlastnosť fakticky vyjadruje vzájomné pôsobenie medzi vecami v ich konkrétnosti. Keď napríklad vyjadrujeme chemickú vlastnosť prvkov, vyjadrujeme ju ich schopnosťou zlučovať sa (prípadne nezlučovať) s inými prvkami. Takto nám vlastnosť vyjadruje, ako sa správa určitá vec alebo jav k iným veciam alebo javom. Určité množstvo vlastností tvorí kvalitatívnu určenosť vecí alebo javov. Používanie pojmu vlastnosť v našom prípade znamená, že vlastnosť je pojem užší ako kvalita.

Každá vec ako relatívne ohraničený celok má svoju vnútornú štruktúru. Bez vnútornej štruktúry by vec nebola určitým samostatným celkom a nemohla by sa nachádzať vo vzájomnom pôsobení s inými vecami. Len preto, že niečo má svoju vnútornú štruktúru, jestvuje relatívne ako samostatné, môže vstupovať do vzájomného pôsobenia s inými vecami, ktoré musia byť tiež relatívne ohraničené, prípadne tvoria väčší celok, čo nazývame okolitým prostredím pre určitú vec. Vec je však samostatne ohraničená a teda aj jej vnútorná štruktúra môže byť takou len v určitom vzájomnom pôsobení s určitým okolitým prostredím, čiže jej vlastnosti a kvality sú závislé od vzájomného pôsobenia s prostredím. Často v tomto prípade vznikajú nedorozumenia, ktoré vyplývajú z toho, že pri výroku „veci vstupujú do vzájomného pôsobenia s určitým prostredím“ vyjadrujeme iba polovičku pravdy. V publikáciách z marxistickej filozofie sa často stáva, že sa zdôrazňujú veci s vlastnosťami, kým vzájomné vzťahy a pôsobenia sa chápu pre veci a javy ako vedľajší moment. Zdá sa nám, že takejto jednostrannosti sa dopúšťa aj V. P. Tugarinov v práci *Sootnošenie kategorij dialektičeskovo materializma*. V. P. Tugarinov vychádza z toho, že „predmety sú prvotné vzhľadom na vlastnosti a vzťahy, pretože tieto predmety sú ich nositeľmi; ako zas vlastnosti predmetov sú prvotné vzhľadom na spojitosť (vzťahy), pretože posledné nejestvujú samostatne, ale predpokladajú jestvovanie predmetov a vlastností.“⁴ Na základe takto chápaných vzťahov medzi predmetami, vlastnosťami a vzťahmi stavia Tugarinov koncepciu subordinácie kategórií, ktoré rozdeľuje na substancionálne, atributívne a relatívne. Takáto koncepcia podľa nášho názoru vyjadruje iba polovičku pravdy a zodpovedá skôr povahe materializmu mechanistického ako dialektického. Podľa Tugarinova jestvujú najprv veci so svojimi vlastnosťami a až potom vstupujú do vzájomných vzťahov a pôsobení s inými vecami a javmi. Takéto stanovisko je však mechanistické. Z hľadiska dialektického materializmu je potrebné dodať, že určitá vec nachádzajúca sa vo vzájomnom pôsobení s inými vecami je aj preto takou vecou, má aj práve takúto vnútornú štruktúru a tým vlast-

⁴ V. P. Tugarinov, *Sootnošenie kategorij dialektičeskovo materializma*, Leningrad 1956, 17.

nosti a kvality, že je práve v takom vzájomnom pôsobení a nie v inom. Pochopiteľne, ak hovoríme o nejakej veci, že je vo vzájomnom pôsobení s prostredím, na druhej strane táto vec je tiež inou vecou, je časťou prostredia pre iné veci.

Z tohto hľadiska hovorí, že kvality a vlastnosti nevznikajú vo vzťahoch k iným veciam, ale iba sa v takých prejavujú, nie je celkom správne alebo lepšie povedané: je iba polovičkou pravdy. Kvality a vlastnosti závisia tak od samej veci ako aj od vzájomného pôsobenia tejto veci s okolitým prostredím. „Sama podstata veci sa pretvára a mení prostredníctvom jej vzťahov k iným veciam.“⁵ Ak by kvality a vlastnosti vecí a javov neboli závislé aj od vzájomného pôsobenia medzi nimi, potom by z toho vyplývalo, že veci a ich štruktúra a teda aj ich kvality a vlastnosti by neboli ničím podmienené, navzájom nezávislé a tak samy v sebe úplne uzavreté.

V tejto súvislosti ešte raz zdôrazňujeme, že tu nejde o hocaké vzájomné vzťahy a pôsobenia medzi vecami a javmi, ale o také, ktoré majú pre určité vlastnosti vecí a javov existenčný význam a sú teda pre ich jestvovanie nevyhnutné. Bolo by najväčšou vulgarizáciou zo vzájomného pôsobenia medzi vecami a javmi usudzovať, že vlastnosti vecí a javov sú závislé od ľudského vedomia, keďže medzi vedomím a mimo neho jestvujúcim svetom jestvuje tiež vzťah a vzájomné pôsobenie. Nesprávnosť takéhoto názoru je zrejmá, keď vezmeme do úvahy vznik ľudského vedomia. Vedomie, keďže je iba vlastnosťou najvyššie organizovanej hmoty, je vo vzťahu k iným vlastnostiam hmoty historicky druhotné a nemôže byť takto faktorom pre vytváranie tých vlastností hmoty, ktoré jestvovali už predtým, ako vzniklo samo vedomie.

Keď hovoríme, že vlastnosti vecí a javov nevznikajú vo vzájomnom vzťahu k ľudskému vedomiu, neznamena to, že človek so svojim vedomím je absolútne indiferentný voči všetkým vlastnostiam. Človek so svojim vedomím je tiež vec a je tiež vo vzájomnom vzťahu a pôsobení s ostatnými vecami a javmi. V tomto vzájomnom pôsobení môže sa určitá stránka toho pôsobenia stať dôležitou pre niektoré vlastnosti v spoločenskom živote. Ako príklad možno uviesť príklad krásna. Krásno nie je niečo samo o sebe bez mysliaceho človeka. Jestvuje iba ako výsledok vzájomného pôsobenia určitých vecí a javov na jednej strane a človeka na strane druhej. Takéto chápanie krásna sa vôbec nemôže pokladať za subjektívnoidealistické. Nepopierame objektívnosť vecí a javov s ich rozličnými vlastnosťami mimo nášho vedomia, avšak veci samy o sebe so svojimi vlastnosťami nemôžu byť označené ako krásno. Vo veciach a javoch krásno je iba v možnosti a prejavuje sa iba vo vzájomnom vzťahu s človekom. Vlastnosť krásna jestvuje aj preto, že tu jestvuje mysliaca bytosť — človek, ktorý vníma tieto veci a javy. Je to v podstate to isté, čo sme hovorili o vlastnostiach vôbec. Vec a jav vstupujú do vzájomného vzťahu a pôsobenia, ale majú určité vlastnosti aj preto, že sú práve v takomto vzájomnom vzťahu a pôsobení.

Téza, že vlastnosti a kvality sú závislé aj od ich vzájomného pôsobenia s prostredím, má dôležitý metodologický význam v súčasných vedách. Živočích, bunka, chemická zlúčenina, atóm, častica, — každá z týchto vecí má svojráznu vnútornú štruktúru, ktorá sa prejavuje v určitých kvalitách a vlastnostiach. Tieto jednotlivé veci však môžu vzniknúť a jestvovať len v určitom vzájomnom pôsobení s inými vecami. V tomto zmysle tieto veci nie sú ľahostajné pre jestvovanie iných vecí, ale sú ich vlastnými inými vecami. Ináč povedané, vzťah jedných vecí k druhým veciam závisí od ich vnútorných vzťahov, no tieto vnútorné vzťahy na druhej strane sú podmie-

⁵ M. Cornforth, *Dialektický materializmus*, Bratislava 1957, 51.

nené vzájomnými vzťahmi, vzájomným pôsobením s inými vecami. V tomto zmysle môžeme hovoriť, že kvalitatívne určenia vecí a javov sú závislé od vnútorných vzťahov vecí a javov a ich vzájomného pôsobenia s inými vecami a javmi. Vonkajšie a vnútorné vzťahy musíme chápať relatívne. To, čo je v jednom vzťahu vnútorné, je v druhom vonkajšie a naopak. Ich funkcia však pre určitú kvalitu je podstatne dôležitá. V tomto zmysle vonkajšie vzťahy pre vnútorné vzťahy nie sú pasívne, ale sú ich nevyhnutnými faktormi. Nijaká kvalita, nijaká vlastnosť vecí a tým aj sama vec nie je do seba uzavretá, nie je určovaná iba sama zo seba, ale vždy je aj výsledkom vzájomného pôsobenia vecí a javov. Z takéhoto dialektického ponímania vecí a javov vyplýva, že teda nikdy nemôže dôjsť ku konečným nemenným prvkom, pretože všetky veci a javy sú iba relatívne stálymi uzlami vzájomného pôsobenia kvalitatívne nekonečne rozmanitej hmoty. Z tohto hľadiska nijaká veda „nemôže dôjsť ďalej, ako k poznaniu tohto vzájomného pôsobenia, pretože za ním už niet čo poznávať.“⁶ Táto dialektická poučka má dôležitý metodologický význam i pre vedy spoločenské i pre vedy prírodné. Napríklad vo fyzike elementárnych častíc je táto otázka v teoretickej časti v popredí. V súhlase s dialektickým materializmom fyzika tiež dnes dospela k tomu, že nejestvujú nijaké konečné, nedeliteľné a ďalej nemenné prvky, ale že hmota aj v tomto smere, teda do hĺbky, je nevyčerpatelná. Nevyčerpatelnosť hmoty čo do hĺbky nemožno chápať tak, ako by bolo možné mechanické delenie do nekonečna. Nevyčerpatelnosť hmoty do hĺbky nespočíva v tom, že sa atóm skladá z menších častíc a tieto častice ešte z menších a tak do nekonečna, ale, ako vyplýva z dialektického materializmu, spočíva v tom, že samy častice sú takými iba v určitých vzájomných vzťahoch s prostredím, kým v iných vzťahoch sú schopné prechádzať v iné častice, alebo všeobecne povedané, v inú formu pohybu hmoty. Tento fakt je vo fyzike už dávnejšie experimentálne potvrdený. V tejto súvislosti sa nám jasne ukazuje historická obmedzenosť pojmu častica, ako ho interpretovala metafyzická filozofia.

Z povedaného vyplýva, že hovoriť o obmedzenom množstve nejakých základných prvkov hmoty nemá zmyslu. Táto interpretácia je možná iba z hľadiska mechanistického materializmu. Z hľadiska dialektického materializmu by takýto záver viedol k paradoxu. Doposiaľ známe „elementárne častice“ sú iba relatívne stálymi uzlami nekonečnej reťaze premeny hmoty.

Z toho, čo sme povedali, dá sa vyvodiť, že kvalitu môžeme určovať vlastnosťami, v ktorých sa prejavuje určitá kvalita vecí, z čoho zároveň vyplýva, že „nijaká kvalita nevyjadruje celý komplex zvláštností danej veci, neodráža vec všestranne, ale vždy ju odhaľuje v určitej konkrétnej rovine, v určitom podstatnom vzťahu“⁷ určenie kvality nám zároveň vyjadruje tú skutočnosť, že každá vec má mnoho kvalít a teda že ani jedna vec sa nedá zredukovať len na jednu kvalitatívnu určenosť. Týmto však nechceme popierať, že samotná vec nemôže vystupovať ako kvalita. Ide len o to, aby sa vec alebo jav nechápali kvalitatívne homogénne. Ide o to, aby sa zdôraznila tá skutočnosť, že každá kvalitatívna určenosť sa môže vyjadriť iba v určitej rovine a nie všeobecne. Nepochopenie tejto skutočnosti môže viesť k nedorozumeniu a tým aj k nesprávnej interpretácii niektorých javov týkajúcich sa kvalitatívnej a kvantitatívnej odlišnosti medzi vecami a javmi. Preto, keď si kladíme otázku, či sa určité veci alebo javy od seba líšia kvalitatívne alebo kvantitatívne, musíme odpovedať vždy konkrétne podľa toho, o akú určenosť a v akej rovine ide, pretože v jednej

⁶ Fr. Engels, *Dialektika prírody*, Praha 1952, 195.

⁷ Уçonныe запискы — Философия Ленинградского университета 1956, č. 196, 9.

rovine sa veci môžu líšiť kvalitatívne, kým v inej kvantitatívne. Vec alebo jav sa môže líšiť od inej veci alebo javu po stránke spoločenskej, biologickej, fyzikálnej, chemickej, geometrickej atď. Izotop určitého chemického prvku sa v rovine chemických vlastností nelíši kvalitatívne od materského prvku, kým v rovine fyzikálnych vlastností jestvuje tu rozdiel kvalitatívny. Táto skutočnosť je zrejmä aj z Heglovho príkladu o kvalitatívnej premene vody na paru, prípadne na ľad. V tomto prípade sa kvalitatívna zmena uskutočňuje v rovine fyzikálnych vlastností. Po stránke chemickej všetky tri skupenstvá sú kvalitatívne totožné.

Z povedaného sa nám hlbšie ozrejmil rozdiel medzi vecou a kvalitou. Vec vystupuje tiež ako kvalita, ale nie je totožná s kvalitou. Keď má vec viac kvalít, neznamená to, že všetky kvality veci sú v rovnakej rovine, pokiaľ ide o kvalitatívnu určenosť tejto veci. Každá vec ako kvalita je určovaná pre ňu podstatnými vlastnosťami, pričom iné kvality veci prejavujúce sa v rozličných vzájomných vzťahoch sú v pozadí, sú ako negované momenty, stránky tejto veci. (Príklad: človek a jeho fyzikálne, chemické a biologické vlastnosti.) Kvalita, ktorá sa prejavuje cez určité vlastnosti, nie je totožná s týmito vlastnosťami.“ Niečo je tým, čím je, len svojou kvalitou, zatiaľ čo vec, hoci tiež jestvuje len potiaľ, pokiaľ má svoje vlastnosti, predsa však môže jestvovať aj vtedy, keď stratila tú alebo onú vlastnosť.“⁸ Teda, aby kvalita ostala tou kvalitou, ktorou je, závisí od podstatných vlastností, po strate ktorých prestáva byť tou kvalitou a mení sa na inú kvalitu. V tomto zmysle vlastnosti tu vystupujú ako kvantitatívne momenty kvality.

I keď sa v tomto článku nezaobráame kvantitou, pre doplnenie lepšieho ozrejmienia kvality je potrebné sa aspoň v krátkosti zmieniť aj o kvantite, a to potiaľ, pokiaľ je kvantita súčasťou určovania kvality. Keď sa kvalita určuje ako podstatná vlastnosť veci alebo javu, tak kvantita ako určenosť nepodstatná, je pre určitú kvalitu ľahostajná, vonkajšia. Je zjavné, že takéto určenie kvantity je nepostačujúce, avšak v určitom zmysle je oprávnené. Filozofický pojem kvantity je síce pojmom najvšeobecnejším, no má aj svoje rôzne významové odtienky. Už sme predtým spomenuli, že rozdiel medzi pojmom kvantity používaným v zmysle nejakej veličiny, ktorú vždy môžeme vyjadriť nejakým číslom a pojmom používaným vo filozofii, nie je veľký rozdiel, pretože procesy v určitej kvalite a vo vzájomných vzťahoch medzi vecami a javmi, v ktorých jestvuje určitá kvalita, sa dajú vždy vyjadriť určitými číslami. Okrem tejto zhody má filozofická kategória kvantity aj svoje zvláštnosti, ktoré sú podmienené tým, že táto kategória vystupuje v spojitosti s kategóriou kvality ako jej dialektický protiklad. V tejto jednote kategória kvantity vyjadruje taký proces v určitej kvalite, za ktorého táto kvalita zostáva stále tou kvalitou, hoci je v procese zmeny. Z takéhoto chápania kvantity je zjavné, že kvantita sa tu chápe ako zmena protikladná zmene kvalitatívnej, t. j. ako zmena, ktorá v určitých hraniciach je pre kvalitu ľahostajná a nespôsobuje jej zmenu. Hovorí sa napríklad, že určitá vec alebo jav sa líši od inej veci alebo javu len kvantitatívne a nie kvalitatívne. Je pochopiteľné, že v danom prípade kvantita sa chápe ako určenosť nepodstatná, pretože ak by sa chápala ako podstatná určenosť, potom by príslušné veci a javy sa líšili nie kvantitatívne, ale kvalitatívne, čo by znamenalo, že používanie pojmu kvantity by stratilo v danom prípade svoj význam. Skutočnosť je však taká, že bez používania pojmu kvantity v uvedenom zmysle sa nezaobídeme, čo znamená, že takýto zmysel pojmu kvantity má svoje opodstatnenie v samej realite. Zdá sa nám, že práve tieto dôvody viedli Hegla k tomu, že na niektorých miestach svojich prác

⁸ G. W. F. Hegel, *Sočinenija* I, Moskva — Leningrad 1929, 216.

určuje kvantitu ako „...určenosť, ktorá je bytiu ľahostajná.“⁹ Podľa nášho názoru takéto určenie kvantity je v určitom zmysle opodstatnené, hoci pochopiteľne je nepostačujúce. Tejto otázky sa dotýka aj A. Kolman vo Filozofickom časopise ČSAV 1957, č. 3. A. Kolman správne poukazuje na nedostatočnosť takéhoto určovania kvantity, ale sa nám zdá, že úplné odmietnutie tohto určenia nie je celkom správne. A. Kolman vychádza z toho, že i kvantitu i kvalitu môžeme pokladať za podstatnú určenosť. Píše: „To, že kvalita je podstatnou určenosťou predmetu, je skutočne správne. Nemôže však byť kvantita tiež podstatnou určenosťou predmetu? Pravdaže môže.“ Ďalej Kolman uvádza príklady na potvrdenie svojej tézy, v ktorých ukazuje, že určitý kvantitatívny pomer určitých vecí robí určitú kvalitu. S týmto tvrdením, že určité kvantitatívne vzťahy sú pre určenie kvality podstatné, môžeme v určitom zmysle súhlasiť, pravda, po inej stránke toto stanovisko by potom stieralo rozdiel medzi kvalitatívnou a kvantitatívnou odlišnosťou medzi vecami a javmi. Pravda, keď skúmame vec ďalej, ukáže sa nám, že každá kvalitatívna určenosť je výsledkom vonkajších a vnútorných pôsobení medzi vecami a javmi, a pôsobenia a vzťahy, ktoré nám vystupujú, sú aj ako vzťahy a pôsobenia kvantitatívne, čiže kvalita je určovaná kvantitou v určitých hraniciach. To mal zaiste na zreteli A. Kolman. V danom prípade však kvantita sa chápe v inom zmysle ako predtým, totiž ako nepodstatná určenosť. Tu už kvantitu nemôžeme určiť ako indiferentnú voči určitej kvalite, ale vystupuje nám ako podstatná určenosť určitej kvality.“ Takto kvantitatívna určenosť sa nám prejavuje v dvojitosti, z jednej stránky taká, s ktorou je spojená kvalita, z druhej stránky taká, ktorá sa môže pohybovať bez narušenia kvality...“¹⁰ Z takéhoto poňatia kvantity vyplýva, že kvantita môže byť určovaná ešte všeobecnejšie ako uvedené dva prípady; v tomto možno súhlasiť s A. Kolmanom, ktorý navrhuje definíciu kvantity podanú Aristotelom v *Metafyzike*.

⁹ G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik* I, Lipsko 1951, 177.

¹⁰ G. W. F. Hegel, č. 2., I. diel, 344.